

**"Щаслив, хто соп'яг собі
частную должностъ с общемоу:
сія есть истинна жизнь".**

Гр. Сковорода

Мати поспішала полем. Ліворуч стежки кучерявився буркун та пахучий полинь. Праворуч простягся безкінечним шелестом лан пшениці. Ваговиті колоски нахилялись зеленкуватими остюками додолу, лоскочуть стебла пшениці і шепочуть мрійливу пісню степу. Мати любить просторі лани, любить шелест пахучих колосків під чистим небом, краями якого пробігали багрянисті промені вечірнього сонця. Вона любить масний чорнозем за буйні плоди і за те, що на ньому вродилася, зросла і почала старіти.

Поспішаючи з бурякової плянтації, мати оглянулася на червоне сонце, що повільно сідало за стіною лісу. Глянула на схід і в ріденьких хмарах вгледіла страдницький образ Божої Матері.

Божа Мати дивиться сумними очима, і з них спливає на землю росяними краплинами плач. Вона піднесла руку, і на заході появилася безбарвна смуга. Під тією смугою репнула земля і з несамовитим гуркотом полилася гаряча смола. Чорна рідина булькотливо піднеслася вгору, змішалася із хмарами і пінявою зливою посунула на схід. Мати схвильованими очима дивиться на схід, на зливу, шукає образ Божої Матері. Вона пручається, хоче вирватись від якоїсь невидимої сили і пробуджується.

Розкрила мати очі. Олив'яним ранком заслонені вікна. Перехрестила чоло і вголос проказала молитву. Не вагаючись, узялася поратись біля печі. Прибрала в хаті і все думала про дивний сон. Вона знає, що цей сон віщує щось зле, та не може усвідомити того зла. Мати вже впрорала все, а син чомусь не повертається додому. Ще вчора вибрався кудись, а й досі не повернувся. Мати, розуміється, переживає. Вибігла з хати, щоб глянути на вулицю.

На подвір'ї сріблився росюю кучерявий шпоріш, а

там, над березовим гаєм, уже висіло в голубому небі сонце. Мати затулила долонею сліпуче сонце і нахилилась над тином, на вулицю. В кінці вулиці, аж там, де починається трактовий шлях, мати вгледіла людей. Одні стояли і щось говорили поміж собою, інші поспішали, майже підтюпцем бігли в напрямі кооперативи.

Від гурту хтось відокремився і йшов вулицею. Мати приглядалась, і коли той підійшов ближче, радісно промовила: „Де ж це ти був, Аркаша?“

— Добридень, мамо! — промовив син і мов би шукав щось очима в подвір'ї. Думав, з чого почати розмову.

— Гарний же день, неділенька, — не чекаючи, почала мати. — А мені сон привидився поганий. Я вже всього передумала за тебе, а коли ти здоровий вернувся, то й полегшало.

— Що ж то за сон такий страшний? — запитав Аркадій.

— Недобрий сон, сину. Щось буде погане. Коли б не війна.

— Кажете, щоб не війна, а війна вже почалась, — сказав Аркадій.

— Ти жартуєш, Аркаша?

— Не жартую, мамо. Почалася справжня війна. Гітлер бомбив Одесу, Миколаїв, Житомир і Київ.

— Аж Господь зглянувся. Може, тепер пропаде антихристова власть, — почала в захопленні мати, але отямилась. Згадала, що її Аркадія заберуть на війну та й: „О, Господи! І для чого ця війна? Тільки вбивають невинних людей. Так не повернувся твій батько з війни... Хай же тебе охоронить Божа Мати від всякої напасти“, промовила, і з добрих материнських очей зринули сльози.

* * *

Село збурилось, як комашник. Люди метушаться вулицями. Збилися групами коло кооперативи та сільської ради. На стінах громадських установ появились накази воєнкомату про мобілізацію в РСЧА. „Віроломний ворог напав на мирні кордони Советського Союзу“, — так писалося в тих наказах та пропагандивних плякатах.

Діти принесли з поля небувалі новини, летючки, розкидані з німецьких літаків. У тих летючках Гітлер обіцяє волю та нахваляється знищити комунізм. В одній із тих летючок намальована карикатура утікаючого енкаведиста. Під карикатурою надпис: „Утікають душогуби і нема їм вороття.“ Такі сміливі і насмішкуваті німецькі летючки викликали в людей страх і в багатьох затаєну радість.

На спітнілому коні в село прилетів інструктор райпарткому і наказав сільській владі скликати збори.

— Товариші колгоспники й колгоспниці! Наша слава батьківщина у небезпеці, — прохрипів стомленим голосом інструктор. Всі воєннзобов'язані мають негайно з'явитись у військомат для відправки в частини. Всі інші, а також жінки і діти — включитись у збір врожаю, щоб дати гідну допомогу нашій соціалістичній батьківщині. Ворог під проводом мудрого вождя Сталіна буде розбитий. Хай живе товариш Сталін! Ура-а-а! — крикнув на закінчення інструктор, і за ним глухо повторила це юрба людей.

Аркадій стояв між обшарпаними колгоспниками та заплаканими жінками. Він бачив сотні переляканих очей, бачив маленьких дітей, що піднімали куряву, граючись у піжмурки поміж матерями. Люди гомоніли і не розходились. Одні прощались із своїми близькими, що з клунками стояли біля возів, інші без причин сновигали від кооперативи до сільської ради та, може, в десятий раз підходили до стіни з наказами.

Аркадій побачив у дверях сільради агронома Євгена й підійшов до нього. Він його знав ще з дитячих років, коли Євген був учнем агрошколи.

— Ти ж що? — хотів щось сказати Євген, та слова застрягли в горлі. Взяв Аркадія за руку, стиснув до болю, промовив: „Тут нема чого робити. Підемо, друже“.

— Куди ж? — якось стримано видушив із себе Аркадій.

— Все ясно. Війна. Тут нічого більше не визнаєш. Ідемо до мене. Може, останній раз бачимось.

— Що ти говориш?

— Увечорі я від'їжджаю до мого полку, — почав Єв-

ген. — Хочу провести з тобою пару годин. Там же моя дружина і теща, очевидно, буде. Попрощаємось.

— Ти вже маєш повідомлення? — запитав Аркадій.

— Ох, ти, чудак! Яке повідомлення? Я резервний старшина і у випадку війни протягом двадцяти чотирьох годин маю з'явитись у свою частину. Мій полк стоїть у Жмеринці, і ввечері я вже мушу бути там.

Йшли мовчки в'юнкою стежкою понад ставом. Тиха вода дзеркалилась під сліпучим промінням червня. Зрідка на поверхні скинеться риба, а під самим берегом покаже з води зелену голову жаба і, кумкнувши, зникне під водою. Аркадій порушив мовчанку.

— Що ж я? Що мені робити?

— Чекай, поки покличуть. А може тебе не покличуть. Це залежатиме від успіхів на фронті. Нема куди спішити. Вмерти завжди встигнеш.

— Що там умерти? — хвацько почав Аркадій. — Ворога знищити на його території, як сказав тов. Сталін. Я хочу на фронт.

— Дурний ти, Аркадію. Ти не ображайся за мою лайку, але це я тобі кажу щиро. Вмирати нема за що і за кого. Ти не знаєш, що таке війна, а я вже понюхав її в Фінляндії.

— Але ж наша батьківщина в небезпеці. Я хоч не був у війську, але радо піду бити ворога, — знов почав Аркадій.

Євген аж зупинився на стежці. Оглянувся навкруги. Глянув на рівну, як дзеркало, поверхню води, а потім глузливо глянув в очі Аркадія.

— Я тебе знаю. Хоч ти молодший від мене, але я тебе розумію. За Сталіна ти воювати не будеш. Я також не хочу, але мушу. Якщо б я не з'явився у полк, мене завтра арештують, як дезертира. Чи ти розумієш, що значить дезертир у военний час?! Ти ж не маєш куди спішити. І якщо тебе покличуть, то, може, в господарчу частину, але, мені здається, це вже буде пізно. Вже сьогодні хаос, а через тиждень все піде к...

— Ти говориш дивно. Я тебе не розумію...

— Аркадію, — не дав докінчити Євген, — ти не зна-

еш нічого. У воєнних справах, як табака в розі. Тебе Бог нагородив розумом, але в даних обставинах ти нічого не розумієш. Я ще не встиг обмити солдатського поту і знаю, в якому стані наші сили. Ми ще не готові до війни з Гітлером. А раз він почав перший, ініціатива в його руках. Щонайменше Червона Армія не стримає німецького наступу до Дніпра.

* * *

На розбурхане село спадав зоряний вечір. Вікна за-слонені важкими ряднами для затемнення від ворога з повітря. Не чути дитячих голосів на вулицях, не чути дівочих пісень, ані голосних хіхікань під вишнями. Все стихло, мов після чуми.

Селом мандрують патрульні групи з активістів, озброєні кілками. Наказ із центру: стежити за кожним випадковим типом, за ворожим шпигуном. Шпигуноманія раптово запаморочила голови всім активістам.

Аркадій також не сидів у хаті, а повечерявши, пішов до сільської ради. Там він зустрів кількох учителів, кількох комсомольців та членів президії сільради. Голова сільради, бувший червоноармієць і член компартії, не відходив від телефону. Час від часу діловито поправляв стареньку портупею на витертій гімнастсьорці та лівою рукою пригладжував на голові розкуйовджене і лиснюче при світлі волосся. Він тут почувується верховною владою і начальником штабу залоги так званого „істребительного отряда“.

Дзвінок. Голова схопив слухавку і рукою махнув на присутніх, щоб замовчали. В кабінеті мертва тиша.

— Я слухаю. Що?! Автомашини на п'яту годину? Можу вислати дві. Не можу, товаришу воєнком. Одна стоїть без коліс та й на тих двох колеса поганенькі. Де ж я їх візьму?

Повісив слухавку і взявся за голову. Секретар хитро прижмурич червонуваті очі й запитав голову:

— Що вони хочуть?

— На п'яту годину ранку вислати до воєнкомату три

автомашини і шоферів із харчами. Іване, — звернувся голова до кульгавого виконавця, — повідом Прищепу і Коломійця, щоб на четверту ранку були тут із харчами й документами.

— Слухаю, товаришу голову. То я вже йду.

Підвівся з ослона і, спираючись на патерицю, Іван почовгав по витертій і брудній підлозі.

В коридорі стукіт і в канцелярію ввалився якийсь чоловік із торбою під пахвою, а за ним двоє активістів з „істребительного отряда.“ Всі присутні повернули голови до дверей і дивляться на невідомого чоловіка.

— Товаришу голову, зловили німецького шпигуна, — пояснив один із прибулих.

— А-а-а! Попався, голубчик?

— Кілками його, гада! — гукнув хтось із активістів.

— Почекай. Ми ж не татари. Він ще встигне отримати своє. Сідай ось тут.

Голова сільради показав рукою на стілець.

Невідомий чоловік присів і дивиться переляканими очима то на голову, то на присутніх людей, яких ледве помітно в тьмяному ламповому світлі та густому махорковому диму.

— Ну, розкажуй, хто ти і як добрався сюди? — спитав голова.

— Я член народніх зборів Буковини, — почав вияснювати невідомий чоловік.

— Що він плете про якийсь буковиння? — скрикнув у безрукавому піджаці рудоволосий активіст.

— А ти мовчи! — гримнув на активіста голова. — Він говорить про Буковину, про нашу нову область. Продовжуй, громадянине.

— Ми вже три дні стоїмо й їсти ніц...

— Фашист! І говорити по-нашому не вміє, — вигукнув секретар сільради.

— Бог з вами. Я українець і вічний наймит у панів. Як прийшли ваші, мене вибрали до народніх зборів Буковини. Я ваш, советський, — виправдовується невідомий чоловік.

— Советський, кажеш, а шпигуєш для фашистів? —
гримнув голова.

— На Божу милість...

— Бога нема! Ти розумієш, фашистський шпигуне?!
Бога нема і буржуїв не буде, — ще сильніше крикнув го-
лова і стукнув п'ястком по столі.

— Кажете, Бога нема. Може й нема, а війна від кого?
Хто посилає на людей напад? — почав боронитись не-
відомий чоловік.

— Ось він який, а ще каже: советський. Знаємо таких
советських, — насмішкувато промовив секретар Лука Фе-
дорович і підморгнув голові.

— Присягаюсь Богом, я член народніх зборів. Мусів
утікати, бо мене вб'ють свої, поки прийдуть німці.

— Де ви його схопили? — звернувся голова до чле-
нів „істребительного отряда“.

— Добирався до комбайну. Хотів спалити комбайна
і трактора, — пояснив один з членів „отряда“.

— Я залишив вагон і йшов у село. Ви ж знаєте, що
весь тракт забито машинами. Потяг стоїть, і вже три дні
ніхто не дає їсти. Ішов у село, аж бачу великі будівлі,
і люди швендяють там. Я прийшов попросити хліба, а
мене ось ці взяли, — показав рукою на двох активістів.

— Покажи свій паспорт!

— Який паспорт? Я не маю.

— Ну, які маєш документи? Показуй!

— Я не маю нічого. Коли було думати про докумен-
ти? Треба втікати.

— Що там з ним говорити! Шпигун і крапка, — по-
яснив секретар.

— Ми не маємо часу возитися з ним. Відправити в ра-
йон, а там розберуться, — вирішив голова сільради.

— Правильно! Відправити! — притакнуло кілька го-
лосів.

* * *

Аркадій не спав цілу ніч. Пригоди з „шпигуном“ у сіль-
ській раді та деякі новини з радіо напружили його нерви.
Він знав, що власть його має на особливому обліку. Знав,
що його вважають політично непевним, а тому боявся

за власну долю. Йому дуже хочеться потрапити на фронт, але чомусь военкомат його не викликає. Вже покликали всіх учителів і навіть агрономів, що мали „броню“. Покликали колгоспників включно до сорока п'яти років, а його не кличуть.

Аркадій лежав у ліжку й не спав. Тремтіння нервів, напруження м'язів та бурління крові в жилах відганяли сон. Йому пригадалися слова слідчого НКВД Дементьєва, який два роки тому сказав, що советська влада не довіряє зброї клясовим ворогам. Його тоді обвинувачували за протисовєтську пропаганду і буржуазний націоналізм. Навіть обласна спецколегія винесла присуд позбавлення волі на десять років, та дякуючи адвокату Юліянові Гуревічу, верховний суд УРСР анулював постанову спецколегії. Йому й до цього часу невідомо, чому Гуревіч так великодушно поставився до нього.

Аркадій у двадцять п'ять років життя пізнав суть советської системи і її терористичний механізм, що спирається на масовому шпигунстві і взаємному донощицтві. Ця система надщербила його життя, розпалила в серці ненависть до всього советського. Отже, советська влада вважає його ворогом. Він на черзі знищення чи повної ізоляції. Так. Він ворог ворожої влади.

Що робити? Куди зникнути з очей всевидючого НКВД? Батьківщина широка, але для нього всі шляхи замкнуті, світ зійшовся клином. На поверхню суспільства, мов би сміття на воді, спливали бездушні вислужники та безідейні авантюристи. Колись Лука Федорович сказав Аркадієві: „Ми знаємо тебе, і якщо хочеш ходити під українським сонцем, не забувай руську смекалку“.

— Що це значить, Луко Федоровичу? — запитав Аркадій.

— Ти ж отримуєш більше за мене. Більше, ніж я і моя жінка з колгоспу. Підемо до Рухлі, — хитро сказав Лука Федорович.

Вони тоді просиділи цілий вечір у кооперативному буфеті. Рухля, завідуюча буфету, кілька разів підносила краюну ковбасу, підливала у склянки прозору рідину, а Лука Федорович плескав куцою долонею по її широкому